

Siyasette ve Fikir Dünyasında Liberal Düşünce Topluluğu

Bekir Berat Özipek*

Liberal Düşünce Topluluğu'nun (LDT) onuncu yılı için bir yazı yazmanın bu kadar güç olacağını, yazıya başlayınca kadar farkında değildim. Resmî kuruluş öncesi dönemi de göz önüne aldığımızda, on yılı da aşan böylesine uzun bir dönemi bir dergi yazısında gereği gibi anlatabilmenin güçlüğü ilk satırlardan itibaren kendisini hissettirince, anlatılması gerektiğine inandığım konulardan bir bölümünü başka bir çalışmaya bırakmaya karar verdim. Burada, Topluluğun Türkiye siyasetindeki yerini ve işlevini anlamayı kolaylaştırıcı ve LDT'ye ilişkin diğer yazıları tamamlayıcı olacağını düşündüğüm bazı başlıkları mercek altına alıp, ağırlıklı olarak onlar üzerinde durmaya çalışacağım.

Liberal Fikirlerin Zamanı ve LDT

Liberalizmin kendisine temel aldığı birey, özgürlük, serbest piyasa ekonomisi gibi başlıca fikir ve kurumların bize çok yabancı ol-

mamasına ve bu fikir ve kurumları tutarlı bir düşünce geleneği olarak içinde toplayan liberalizm akımının ülkeye girişinin neredeyse iki yüz yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, Türkiye'de liberalizmin "müstakil bir siyasî ideoloji" olarak belirginleşmesinin tarihi çok eskiye gitmemektedir. Kabaca bir özetlemeyle, Osmanlı'nın İkinci Meşrutiyet dönemindeki zengin fikir ve tartışma ortamının sona erdi(rildi)ği uzunca bir sürenin ardından liberalizm, 1950 sonrası demokratik açılım sürecinde kendisinden ilham alınan ama yine de müstakil bir fikir akımı ve hareket olarak siyaset alanında yer bulamayan bir işlev gördü. Yetmişli yılların siyah beyaz atmosferinde de kaderi değişmeyen liberalizmin, Özal döneminde toplumun üstünü örten sisin dağılması ve sivil toplumun ön plana çıkması ile Doğu Bloku'nun çökmesinden sonra Batıdan esen rüzgarların da etkisiyle, yeniden yeşermesinin şartları bir kez daha oluştu.

* Yar. Doç. Dr., Gazi Osman Paşa Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

İşte LDT bu süreçte ortaya çıktı. Kendisini liberal olarak tanımlayan ve bunu yaparken liberal düşünce geleneğinin teorik temeline vakıf ve neyi kastettiğini gerçekten bilen az sayıdaki entellektüelin başlattığı bir fikir hareketi, bir süre sonra bir dernek çatısı altında ete kemiğe büründü ve liberalizm ilk kez bu adı kullanan örgütlü bir fikir akımı olarak belirginleşti. LDT'nin son on yılda ülkeye kazandırdığı yüze yakın kitap, düzenli olarak yayımlanan akademik dergiler ve çok sayıda panel, sempozyum, TV programı ve diğer etkinliklerle hem kavram olarak yerli yerine oturtuldu, hem de sadece bir kavram olarak kalmaktan sıyrılıp bir düşünce akımı haline gelmeye başladı.

LDT'nin Savunduğu Fikirlerin Siyasî ve İktisadî Arkapları

Siyasî düşünceler tarihini okuyanlar, herhangi bir dönemde yaygın olarak benimsenen veya şiddetle reddedilen, ama her halükârda ciddiye alınıp gündemi belirleyen fikirlerle, onların ortaya çıktıkları dönemin ekonomik ve toplumsal güç ilişkileri ve siyasî mücadeleleri arasında ciddi bir ilişki olduğunu bilirler. Fikirler veya o fikirlere bağlı hareketler, bu ilişkinin niteliğine bağlı olarak gelişir ve başarılı olurlar veya hiçbir ciddi etki meydana getiremeden sönüp giderler. LDT'nin onuncu yılında ulaştığı başarı da sadece entellektüel bakımdan gücünü kanıtlamış olmasından kaynaklanmamaktadır. Prof. Atilla Yayla, F. Hayek'in tecrübesine atıfta bulunarak, uzun vadede fikirlerin gücüne inanmakta ve ısrarla savunulan doğru fikirlerin eninde sonunda üstün geleceğini savunmaktadır; ancak Topluluk'un onuncu yılında ulaştığı etkinin düzeyi sadece dile getirdiği fikirlerin dünyada moda haline gelmesi veya kendi başına iyi fikirler olmasından değil, aynı zamanda pratik olarak ciddi bir ihtiyaca da karşılık gelmesindedir. Bu anlamda liberaliz-

min Türkiye'de entellektüel gündemi belirleyen değişkenlerden birisi haline gelmiş olmasında hem LDT üyelerinin gayretli çalışmalarının hem de liberal fikirlerin çekici bir alternatif haline gelmiş olmasının payı vardır. Başka bir ifadeyle LDT'nin ürettiği fikirlerle, Türkiye'de toplumun çoğunluğu tarafından ihtiyaç duyulan iktisadî ve siyasî özgürlükler paralellik arzemiştir.¹

LDT'nin ürettiği fikirlere ihtiyaç duyan ve onun sırtını dayadığı güç, liberalizmi bir "burjuva ideolojisi" olarak görenlerin kolayca zannedebilecekleri gibi Türkiye'deki varlıklı çevreler veya işadamları ile bürokrasi olmamıştır.² Tam tersine, Topluluğun ilk faali-

¹ Liberalizme gösterilen bu ilginin temelinde, ekonomik ve siyasî güç ilişkilerine dair pratiğin ciddi bir belirleyiciliği vardır. Ancak bu ilişki, liberalizmin egemen sınıfların kendi konularını meşrulaştırma ideolojisi olduğuna ilişkin sol iddianın kastettiğinden farklıdır. Sağın ve solun bu ülkede bir anlam kaymasına uğradığını kabul edecek olursak, liberalizmin pratikteki işlevini de yeniden düşünmemiz gerekecektir. Kuşkusuz bunu söylemek, tarihsel olarak liberalizmin ortaya çıkış koşullarını görmemek – meselâ onun mülkiyet hakkı ve girişim özgürlüğü gibi vurgularının burjuvazinin gelişiminin önünü açmış olduğunu reddetmek – demek değildir. Ancak liberalizmin Batıda belirginleşmesi sürecinde bile sadece bu kesimlerin taleplerine cevap vermekle sınırlı olmaması bir yana, bugünkü durumda Türkiye'de onu ön plana çıkaranlar ve bu fikirleri savunanları iktidara taşıyanlar da ağırlıklı olarak ekonomik ve siyasî bakımdan dezavantajlı kitlelerdir. Başka bir ifadeyle, "ekonomik ve siyasî liberalleşme"yi ne kadar dile getirirse getirsinler, bu ülkede liberal fikirlerin asıl taliplisi olan "devletçi-seçkinci" kesim –yani asker ve sivil bürokratlar, TÜSİAD veya büyük medya sahipleri- değil, siyasî, etnik, dini ve kültürel bakımdan dezavantajlı olan kesimlere mensup olanlardır. Devletten beslenen, daha açık bir ifadeyle devlet aracılığıyla toplumdaki beslenen, ekonomik gücünü serbest piyasaya değil, tam tersine devlet eliyle piyasa mekanizmasını bozma pahasına kendilerine imtiyaz sağlanmasına-örneğin "ulusal sanayii korumak" için gümrük duvarları veya vergiler ihdas edilmesine-borçlu olanların, bütün liberalizm retorikğine rağmen, gerçek bir liberal piyasa ekonomisinden beklentileri olamaz ve zaten olmamaktadır da.

² Bu bilginin Türkiye'de liberalizmin yerine ilişkin çalışmalar bakımından önemli olduğunu düşünüyorum. Hem ekonomik ve hem de siyasî anlamda devletçi-müdahaleci bir yapı ve işleyişin egemen olduğu bir ülkede, ülkenin

yetlerinden itibaren asıl izleyicisi ve onun ürettiği fikirlerin asıl alıcısı olan bireyler, ka- ba bir genellemeyle, varlıklı olmayan kesim- lerle öğrenciler ve akademisyenler olagelmıştır. Siyasî bakımdan da LDT'yi olumlayan ve ken- disini ona yakın hissedenler, statükonun de- vamından yana olan ve "müesses nizam"ın ön plana çıkardığı fikirleri savunanlar değil, tersi- ne, ağırlıklı olarak ondan mustarip olanlardır.

Fikirlerin Gücüne ve Yapılan İşin İyi Olduğuna İnanmak

İlk yıllarda öğrencilerin veya yukarıda bahse- dilen dezavantajlı kesimlerin kitap satın al-

önde gelen müteşebbislerinin ve en büyük holdinglerinin tamamı gerçek anlamda bir demokrasi ve serbest piyasa ekonomisini talep etmemektedir. Yeni gelişen toplumsal güçlerin siyasî ve ekonomik taleplerini devlet eliyle bastır- mayı öngören müdahaleleri desteklerken, LDT'nin teoriy- le tutarlı biçimde birey haklarını, eşit rekabeti ve hukuk devleti ilkesini savunuyor olmasının sonuçları da onları kaygılandırmaktadır. İşte bu yüzden ki, liberal bir olu- şuma ve örneğin *Liberal Düşünce* gibi bir dergiye en fazla reklam vermesi beklenen büyük firmalar ve işadamları, bu konuda son derece çekingen davranmışlar, daha çok kişisel ilişkilerle alınan reklamların dışında hiçbir maddî destekte bulunmamışlardır. Öte yandan LDT'nin 28 Şubat süre- cinde sakıncalı ilan edilen "gericiler"e ait firmaların rek- lamlarına dergisinde yer vermesi de onları üzmüştür. Fikir bakımından kendisinden uzak olduğu varsayılan bazı sol dernek ve dergilere maddî destek verip, kitaplarının fi- nansmanına katkıda bulunan "sermaye çevreleri"nin aynı katkıyı LDT'ye yapmamaları, aslında onların kendi çıkar- larının bilincinde olmamalarından değil olmalarından kay- naklanmaktadır. Varlığını serbest piyasaya borçlu ol-mayan ve bugünkü iktisadî ve siyasî güçlerini devlet tara- findan kendilerine sağlanan imtiyazlarla elde eden ve bu- gün Türkiye siyasetinde belirleyici olan büyük sermaye gruplarının iktisadî bakımdan gerçek bir piyasa ekonomi- sinden yana olmayışları, meselâ yeni gelişen "irticai serma- ye" ile serbest bir rekabet ortamında yarışmayı kabul et- meyip, devlet eliyle onların piyasadan silinmesine yönelik politikaları destekleyişleri, sahip oldukları ayrıcalıklı ko- numlarını meşrulaştırmaya yarayan resmî ideolojinin de- vamını istemişleri, hatta 28 Şubat gibi demokrasinin belli unsurlarını tasfiye etmeyi hedefleyen sürecin içinde yer al-maları, Türkiye'ye özgü bir çelişki olmayıp, siyasî ve ikti- sadî boyutlarıyla liberalizmi gerçekte istemiyor oluşlarının oldukça anlaşılabilir bir gerekçesidir.

mak gibi çeşitli biçimlerde sağladıkları maddî destek, LDT'nin ayakta kalabilmesi için ge- reken maddî ihtiyaçları karşılamak ve liberal fikirlerin kısa zamanda yaygınlaşacağı konu- sunda umutlanmak için yeterli değildi. Tür- kiye'de liberal fikirlere duyulan ihtiyaç da li- beral bir derneğin kısa zamanda güçlenmesi- ni sağlamak için yeterli sayılmazdı. İşte bu noktada LDT'yi ayakta tutan asıl güç, yuka- rıda ifade edildiği gibi *fikirlerin gücüne* du- yulan güven ile topluluk üyeleri arasındaki fikri beraberliğin ötesine geçen bir yakınlık ve iyi bir şey yapıldığına duyulan güçlü inançtan geliyordu. Yukarıda belirtildiği gi- bi, Prof. Atilla Yayla, istikrarlı ve inatçı bir biçimde savunulan doğru fikirlerin eninde sonunda pratik başarıya ulaşacağını sık sık vurguluyordu. Öte yandan pratik başarı mut- lak bir amaç olmayıp, sonuçlarından bağımsız olarak doğru olduğuna inanılan fikirlerin dile getiriliyor olması da önemliydi. Libera- lizmin vurguladığı birey, özgürlük ve sınırlı devlet gibi temel bazı hususları önemseyen, ama liberalizmi bir siyasî kimlik olarak henüz benimsememiş olan, bununla birlikte Toplu- luğun kuruluşunun başından itibaren hep orada olan bazıları içinse, özgürlüğü anlat- mak ve savunmak gibi her halükârda yapıl-ması gereken bir işin başarılı bir biçimde ya- pılıyor olması orada olmak için yeterliydi. Köken olarak İslamcı veya sosyalist arka planlardan gelen bu kişilerin liberalizmi bir dünya görüşü olarak benimsemeleri LDT içinde yer aldıkları süre içinde *sonradan* ger- çekleşti. Kısacası bu ilk beş veya yedi yıl içinde LDT'yi bir arada tutan asıl güç, mad- di kaynaklar veya yayınların uyandırdığı ilgi değil (örneğin, ilk yıllarda kitap satın alanla- rın sayısı çok da moral verici sayılmazdı), doğru olduğuna inandıkları fikirleri dile geti- ren az sayıdaki kişinin istikrarlı ve ısrarlı ça- bası ile bütün siyasî spekülasyonların ötesin- de iyi bir iş yapıldığı konusunda duyulan gü-

vendi. Bu anlamda yayımlanan kitaplarda ve düzenlenen sempozyumlarda liberal partnerlerle dayanışma çerçevesinde sağlanan kaynaklar da LDT'nin gelişimine katkıda bulundu.³ Ancak aslolan Topluluk'un kendi çabalarıydı ve basılan kitapların finansmanı veya düzenlenen uluslararası bir sempozyumun harcamaları için sağlanan sınırlı maddi katkılar olmasaydı da bu faaliyetler yapılacaktı.

LDT ve Atilla Yayla

Bir akımın veya ekolün ortaya çıkması bakımından fikirler veya daha spesifik olarak "zamanı gelmiş fikirler" önemli olmakla birlikte, fikri şartların elverişliliği tek başına yeterli değildir. Tıpkı yapı malzemesini, işgücünü ve inşaat ve mimarlık bilgisini bir araya getirerek binayı kuran bir mimar gibi, fikir hareketlerinde de bunu gerçekleştirecek bir kişiye veya gruba ihtiyaç vardır. LDT'nin kuruluşu da başlangıçta bir elin parmaklarının sayısını geçmeyecek kadar az kişinin katılımıyla gerçekleşti. Ama bir dernek inşası için kişileri bir araya getiren, kuruluşun gerçekleşmesinden itibaren sürekli olarak orada bulunup onu bir iğne oyası gibi sabırla işleyerek bugüne taşıyan Atilla Yayla'ydı. Güç olan, liberal fikir etrafında bir dernek oluşturmak de-

gildi; onu zaman zaman insanların faaliyette bulunmak için bir araya geldikleri bir fikir kulübünden çıkarıp, yaşayan ve gelişen bir organizmaya dönüştürmekti ve bunda da asıl pay onundu. Prof. Yayla, kişilerin fedakârlık duygularıyla bir araya geldikleri cemaat türü yapıları eleştirse de LDT bugünkü başarısını önemli ölçüde onun fedakârca çalışmasına borçludur. Bu çalışmanın sonucu olarak Topluluk, kuruluş şeklinden bugünkü işleyiş yapısına kadar her yönüyle sadece liberalizmi değil, aynı zamanda Atilla Yayla'nın kişilik tarzını da yansıtmıştır. Bu tarzın en belirgin özelliği, açık görüşlülük, farklı yaklaşımlara saygı, dinlemesini bilmek, bireye birey olarak değer vererek onun inisiyatif almasını sağlamak, kısacası birey haklarına dayalı bir teori ile uyumlu olmayı başararak LDT'de bulunmayı cazip hale getirmek değildir. Bu sayılan özelliklerin yanında ve belki de ondan daha önemli olarak bu tarzın en belirgin özelliği, kişisel egoları geride tutup, şahsiyetini öne çıkarmamayı bilmektir ve LDT'nin bir kişi etrafında dönen bir dernek olmayıp bir fikir ekolüne veya bir akademiye dönüşmesinde onun şahsını öne çıkarmaya çalışmayan tarzının önemli bir payı vardır.⁴

³ LDT'nin kendisi gibi hükümet dışı kuruluşlar olan Batılı liberal partnerleriyle dayanışması, özellikle içinde bulunduğumuz süreçte demokratik talepleri dile getiren kişi ve kesimleri hedef gösteren bazı "gazeteci"ler veya "araştırmacı-yazar"lar tarafından suçlama amaçlı olarak kullanıldı. Bu kişiler kendilerine ayrılan yayın organlarında pek çok kurum gibi LDT'yi de "dış güçlerle bağlantılı" olarak suçladılar ve örneğin Avrupa Komisyonu ile yürütülen proje çerçevesinde sağlanan parayı sanki gizli bir sırrı ifşa ediyormuşçasına yazarak LDT'yi hedef gösterdiler. Oysa onların suçlamak için kullandıkları bilgilerin tamamı (hatta fazlası) LDT'nin web sayfasında Topluluk tarafından zaten herkesin bilgisine sunulmuştu; birçok LDT üyesi için uluslararası anlamda liberal birey ve gruplarla dayanışmak hiç de rahatsız olunacak bir şey değildi; ve insan hakları, demokrasi gibi değerleri savunan "yabancı"lar, bu değerlere karşı olan "yerli"lere göre onlara çok daha yakındı.

⁴ Türkiye siyasi tarihinde milliyetçi, sol, muhafazakâr, sosyalist ve İslami kesimlerden çok sayıda kişi, belirli bir fikir etrafında dergi, vakıf, dernek, siyasi parti ve benzeri girişimlere öncülük etmişlerdir. Ancak bu girişimler genellikle ona öncülük edenin şahsiyetiyle kaim olmuş ve çeşitli sebeplerle onun sahnedan ayrılmasıyla da sona ermişlerdir. Çünkü bu tür oluşumlara öncülük eden kişiler genellikle kendilerini merkeze alarak, bütün bir oluşumu tek başlarına belirlemeye veya tek nihai karar verici olmaya çalışmışlar, söz konusu grubun kendileri olmadan da ayakta kalabilmesinin gerekli şartlarını oluşturmaya çalışmamışlardır. Böylece olağanüstü bir emek ve fedakârlıkla ve büyük umutlarla oluşturulan yapılar onların döneminde veya onlardan sonra ama onlar yüzünden akamete uğramıştır. LDT'nin böyle bir sorundan mustarip olmamasında, başka birçok dergi çevresi veya oluşumda söz konusu olan ve orada bir kişinin ön plana çıkmasından doğan kişisel husumetlerle bölünmelerin yaşanmamasında, kuruluşa öncülük eden ve Topluluk için fiilen en fazla mesai ayıran kişinin, yani Atilla Yayla'nın kişisel niteliklerinin payı büyük-

Başka bir ifadeyle Atilla Yayla sadece yapının mimarı değil, *harcı* da olmayı başarmıştır. Onun bu özelliği, Türkiye’de liberal fikirlerin yaygınlaşmasını sağlayacak bir oluşumun başarısını sağlamış olması, yani liberalizmin Türkiye’deki yeri bakımından dikkate değerdir. Öte yandan, ileriki yıllarda LDT içindeki farklı liberal çizgilerin ayrı bir çatı altında örgütlenmesinin gerçekleşeceğini veya bugün Topluluk içinde yer alan bireylerin farklı yerlerde farklı oluşumlarda da faaliyet göstereceğini göz önüne aldığımızda, LDT içindeki bu atmosferin ve çalışma tarzının oralara da taşınacağı ve dolayısıyla ülkede çok yaygın olmayan olumlu bir beraberlik tarzının yerleşmesine katkıda bulunacağı tespitini yapabiliriz.

Kavramları Aydınlatmak, Onları Gerçek Anlamlarıyla Konuşmak

LDT’nin Türkiye siyasetinde belirginleştiği yeri tespit etmeye yönelik bu değerlendirmelerden ve onun bugüne gelişinde önemli yeri olan bir bireyin belirleyiciliğinden söz ettikten sonra, bu oluşumun ifa etmeye çalıştığı işlevlerden bazılarını daha yakından bakabiliriz.

Bilindiği gibi ülkemizde siyasî tartışmaların üzerinden gerçekleştirildiği kavramların başlangıçtan itibaren gerçek anlam ve içerikleriyle çoğu kez örtüşmeyen, hatta kimi zaman onlardan uzak bir biçimde kullanıldığı, sadece liberallerin değil, hemen her kesimden bireylerin kabul edebilecekleri bir gerçektir. İnsanların rasyonel bir tartışma sürecinde doğruya ulaşmalarında kullanılan dilin ve bu kapsamda kavramların hayati önemi

tür. LDT’nin çalışmalarına ilgi duyarak onun içinde yer alan bir lisans öğrencisinin de bir profesörün de oraya temizlik için gelenin de kendisini bir birey olarak değerli hissetmesini sağlayan, insanların birbirlerine saygılı bir dille hitap ettikleri, kimsenin kimseye talimat vermediği, kısacası liberalizmin fikri ile zikri arasında bir çelişkinin bulunmadığı teorisiyle tutarlı bir ortamın tesis edilmesi asil olarak onun çabalarıyla olmuştur.

haiz olduğunu göz önüne aldığımızda, tartışmanın taraflarının kullanılan kavramlar hakkında fikir birliğine sahip olup olmamalarından bağımsız olarak, her şeyden önce kavramlar üzerinde asgarî bir mutabakat sağlamalarının gereğini daha iyi anlayabiliriz. Başka bir ifadeyle, diyalog veya tartışmanın amacına ulaşması, öncelikle konuşanların neden söz ettiklerinin farkında olabilmelerine bağlıdır. Sağ, sol, liberalizm, özgürlük, demokrasi ve laiklik gibi kavramların içlerinin boşaltıldığı, “bize özgü”leştirildiği ve yer yer çarpıtıldığı bir ortamda, uzlaşma ihtimalinin veya en azından *haberdar olma* ve *anlamanın* yolu kapalı demektir.⁵ Özgürlüğün totaliter bir dünya görüşünün aracı olarak kullanıldığı, demokrasinin Batılı liberal demokrasilerindeki anlamından uzak bir biçimde resmî ideolojiyle çatışmaz hale getirilecek ölçüde kısırlaştırılıp biçimsel kurumlara indirildiği; laikliğin ise bir toplumsal barış ilkesi olarak değil, devlet eliyle dinin tasfiyesi gibi totaliter bir siyasetin ifadesi olarak kullanıldığı bir ortamda fikir mücadelesi vermek, her şeyden önce tepetakla edilmiş kavramların yeniden doğrultulmasına bağlıdır. İşte LDT’nin Türkiye siyasetine en temel katkılarından birisi, kavramsal netleşmeyi sağlama çabasında somutlaşmaktadır. LDT’nin bastığı kitaplardan, yıllardır sürdürdüğü haftalık seminerlere kadar bütün faaliyetlerinde bu kaygı hissedilmektedir.

⁵ Türkiye’de fikir dünyasının kısırlığı ile demokrasinin bir türlü gereği gibi tesis edilemeyişi de kullanılan kavramların çarpıtılmış olmasıyla, yani *sözün* gerçek işlevini yerine getirmesinin önündeki engellerle yakından ilgilidir. Bu durum ister Türkiye fikir dünyasının kısırlığıyla ve felsefi bilginin zayıflığıyla açıklansın, isterse de mevcut siyasî sistemin varlığını bir ölçüde kavramların dejenerasyonuna borçlu olduğu ve dolayısıyla bu durumun bilinçli olarak oluşturulduğu düşünülün, kavram kargaşasının sona erdirilmesinin her halükârda hem kendi başına (olguların netleştirilmesi), hem de sonuçları (hakikatin tecellisi) bakımından iyi ve faydalı olduğu sonucuna varabiliriz.

Liberalizmi İğfalden Kurtarmak, Solun Durumuna Düşürmemek

Bu değerlendirmeler çerçevesinde, Türkiye’de siyaseti belirleyen kavramlarla onların karşılık geldiği olgular arasında dramatik bir mesafe olduğunu söylemek mümkündür. Burada ne sol sembolik benzerliklerin çok ötesinde büyük ölçüde evrensel anlamdaki sola tekbül etmektedir ne de sağ. Hatta bu kavramların burada tamamen tersine döndüğüne ilişkin ciddî kaygılar da hep ifade edilegelmiştir. Türkiye siyasetinde gerçek bir sosyal demokrat parti hiç olmamıştır demek aşırı bir iddia olmayacaktır (Örneğin bu ideoloji adına hareket ettiğini –zaman zaman- ileri süren CHP’nin ne sosyal ne de demokrat olduğu; daha çok bürokratik-merkezîyetçi ve devletçi bir statüko partisi olduğu söylenebilir). Kavram ile içerik arasındaki benzer bir mesafe, “merkez sağ” partiler için de söz konusudur. Öyle ki, bugün “merkez” derken bile toplumsal farklılaşmanın değil devletin belirlediği bir siyasî duruma atıf yapıldığını göz önüne aldığımızda, bu ülkede siyasî faaliyetin gerektirdiği kavramsal araçlara bile güvenmememiz gerektiğini düşünebiliriz. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, belki de söz konusu kavramların ve bu kapsamda ideolojilerin ülkemize girerken adeta resmî ideolojinin gümrüğünden geçmiş ve onun tarafından dejenere edilmiş olmasıdır. Sosyalizm belki bu ülkeye girerken değil ama bir süre sonra, Cumhuriyetin tek parti döneminde, resmî ideolojinin temel öncüllerini içselleştirerek bozulmuştur. Bugün kendisini tanımlamak için bu etiketi kullananların çok az bir bölümünü dışta bırakacak olursak, geriye sosyalist olarak adlandırılan bir tür alaturka Baasçılıkla karşılaşırız. Bu yönüyle Türk(iye) sosyalizmi, siyasî anlamda “egemen sistem” dediği şeye muhalif olsa da, hatta eline silah alıp dağlara çıksa da, gerçek anlamda muhalif olamaz ve söz konusu siste-

min resmî ideolojisinin felsefî öncülleriyle paylaştıkları paylaşmadıklarından fazladır. Bu yüzden sosyalizm Cumhuriyet sonrası ifa ettiği işlev itibarıyla hiçbir zaman gerçek anlamda muhalif olamamış, sosyalizmin diğer pek çok ülkedeki işlevinin aksine, karşı olduğunu ileri sürdüğü “sistem”i besleyici bir işlev görmüştür. Zira ortalama bir Türkiyeli sosyalistin duyarlılıkları da “bize özgü”leşmiş ve İttihatçı seçkinlerin mirasını birlikte paylaştığı resmî ideolojiye söylem düzeyinde ne kadar karşı çıkarsa çıksın, pozitivist, ilerlemeci, merkezîyetçi, jakoben, laisist ve milliyetçi bir dünya görüşünü onunla birlikte temsil edegelmiştir. Stratejik zamanlarda, örneğin son olarak 28 Şubat’ta ihmal edilebilir bir sayıdaki sosyalist aydını ve küçük bazı grupları dışta tutacak olursak, sosyalistler tarihsel olarak ifa ettikleri işleve uygun olarak -en azından görmezden gelerek- müdahaleden yana bir tutum almışlardır.⁶

Türkiye’de, Batı dünyasındaki değişimin de etkisiyle ülkemizde etkili bir biçimde gündeme girdiğinde ve özellikle iktisadî anlamıyla çekici bir seçenek olarak kendisine atıfta bulunulmaya başlandığında, aynı talihsizliğin liberalizmin de başına gelmesi kuvvetle muhtemeldi. İşte böyle bir ortamda Liberal Düşünce Topluluğu’nun Türkiye siyasetine en büyük katkısı, tarihsel nedenlerle ülkemize geç belirginleşen liberalizm kavramını çarpıtılmaktan korumak olmuştur. Liberalizmin bu ülkede geç belirginleştiğini söylerken, onun 1980 sonrası Özal ANAP’ıyla geldiğini kastetmiyorum. Aslında Anglo-Sakson düşünce geleneğinin de, bu düşünce geleneğinin ürünü olan klâsik liberalizmin de bu topraklara girişi Osmanlı dönemine, bu kapsam-

⁶ Buradaki ihmal edilebilirlik, sayı ve cesamet bakımından ana kitle içinde sınırlı derecede etkili olmayı ifade etmektedir. Türkiye solunun bugünkü durumunda, hitap ettikleri kitle üzerindeki etkileri az da olsa, yukarıdaki hastalıklı durumdan memnun olmayan sosyalist birey ve grupların hakkını teslim etmek gerekir.

da Birinci Meşrutiyet öncesine kadar geriye doğru izlenebilir. Osmanlı'nın son döneminde bir kısım aydın, kendisini tanımlamak için liberalizm kavramını kullanmıştır. Tek parti döneminde sadece liberal fikirlerin değil, genel olarak bütün bir fikir dünyasının üstüne ölü toprağı örtüldüğünden ve bu dönemde liberalizm neredeyse bir küfür olarak görüldüğünden dolayı, liberalizm uzun süre gündem dışı kalmıştır. Zaman zaman CHP'ye alternatif olarak ortaya çıkan Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka gibi oluşumların içinde bu kavramın izine rastlamak veya Fethi Okyar veya Ahmet Ağaoğlu gibi dönemin siyaset adamlarının fikir dünyalarında bu kavrama atıfta bulunulduğunu görmek mümkündür. Ancak liberalizmin daha çok iktisadî boyutuyla anlaşıldığı (veya daha doğru bir ifadeyle, dönemin baskıcı siyasî atmosferi göz önüne alındığında, belki de ancak o boyutuyla anlaşılabilirliği) bu dönemde liberalizmin alternatif bir fikir akımı olarak gelişmesi beklenemezdi. Aslında bu durum her şeye rağmen liberalizmin şansını ifade ediyordu; çünkü komünizm gerektiğinde onu da "devletli"ların yaptığı bir dönemde, eğer liberalizm "yapılacak" olsaydı –veya SCF gibi güdümlü "liberal" hareketler tutmuş olsaydı-, bugün tıpkı sosyalizm ve sosyal demokrasi gibi liberalizm sandığımız ama özünde resmi ideolojinin bir versiyonundan başka bir şey olmayan ucube bir alaturka "liberalizm"le baş başa kalacaktık. Böyle bir ortamda LDT gibi oluşumların da işi hiç kuşkusuz çok daha güç olacaktı; çünkü Batılı anlamda insan haklarını ve sınırlı devleti ifade eden bir liberalizmi anlatabilmek için, öncelikle uzun uzadıya eldekinin liberalizmle bir ilgisinin olmadığını izah etmek durumunda kalacaktık.

İşte LDT'nin bu anlamdaki en önemli katkılarından birisi, öteden beri hissediş, yaklaşım ve tutum olarak liberalizme çok yakın olan, ama adını koyamayan pek çok kişinin kendilerini tanımlamaları, düşüncelerini

iç tutarlılığı olan köklü ve sağlam bir felsefi ve fikrî zemine dayandırarak ifade edebilmeleri ve dolayısıyla egemen felsefi ve siyasî söylemi, yüzlerce yıllık bu düşünce geleneğinin zengin kaynaklarından beslenerek eleştirebilmeleri için gereken entelektüel malzeme sağlamasıdır. Atilla Yayla'nın *Liberalizm* kitabını okuyan pek çok kişinin, "ben aslında liberalmişim de farkında değilmişim" dediğini hatırlıyorum. Liberalizm, siyasî bir tercih olarak solu benimsemeyen, ama kendisini sağ adı verilen *fazla genel* siyasî çizgi içindeki bazı anti-demokratik alt çizgilerden ayrı tutmaya çalışanlar için de bir *alameti farika* işlevi görüyordu. Zaten Topluluk üyelerinin bir bölümü, klâsik siyasî yelpazedeki sağ ve sol kavramlarının açıklayıcılığını yitirdiği ve işlevsel olmadığı gerekçesiyle kendilerini tanımlamak veya anti-liberal fikirleri eleştirmek için bu kavramları ya oldukça ihtiyatlı bir şekilde kullanıyorlar ya da hiç kullanmıyorlardı. Liberalizm kavramı daha net ve sınırları seçilebilir bir nitelik taşıyordu ve sağdaki liberal olmayan, hatta liberalizme karşı kesimlerin fikirleriyle farklılaşmanın kolayca anlaşılabilmesine izin veriyordu. Kâzım Berzeg daha ilk kitabından itibaren "sağın değil liberal sağın" altını çiziyordu. Kısacası LDT, bu ülkede Batılı kavram ve ideolojilerin içinin boşaltılması gibi adeta bir gelenek haline gelmiş olan bir çarpıtmaya mahal vermeden, liberal kavramını yerli yerine oturtmaya yönelik önemli bir işlev görmeye çalışıyordu ve çalışmaktadır. Zira liberalizmin, entelektüeller arası anlamsız tartışmalardan ibaret, hayattan kopuk bir fikirler yığını olarak kalma- yıp, doğrudan yaşadığımız ülkenin nasıl bir yer olması gerektiğine ilişkin pratik siyasî sorunlarla ilişkilendirilebilmesi de bu çabalara bağlıdır.

"Söylemin Düzeni"ni Değiştirmek

Ciddî bir felsefi ve siyasî tartışmayı yürütebilmek için kavramların netleşmesi zorunlu

olmakla birlikte yeterli değildi. Liberalizme aykırı bir egemen felsefi ve siyasî söylemin çözümlenmesinin ve Türkiye’de liberalizmin yerleşeceği felsefi bir zeminin tesis edilebilmesinin şartlarını da oluşturmak gerekirdi. Türkiye’deki devletçi, bürokratik siyaset geleneği ile onu besleyen Kıta Avrupası Aydınlanmasının en kötü versiyonuyla malul egemen pozitivist ve çatışmacı düşünce geleneğinin dışında ve karşısında, düşünce dünyamıza yani bir kapı aralayan ve liberalizmin başlıca teorisyenlerinin içinde ortaya çıktığı, anti-rasyonalist ve evrimci geleneklerin, Anglo-Sakson düşünce geleneğinin ve diğer geleneklerin de bilinmesi gerekiyordu. Kâzım Berzeg, “*Çağdaşlaşmanın Yanlış Kapısı: Fransa*” veya “*Batı Uygarlığı Anglo-Amerikan Uygarlığıdır*” başlıklı makalelerinde, genellikle Fransız usulünden başka siyaset tarzı tanımayan Türkiyelili okuyucuya tabii hukuk doktrinine dayalı liberal bir alternatif sunarken, Atilla Yayla, Aydınlanmayı sadece Fransız versiyonuyla bilenleri İskoç Aydınlanmasının düşünürleriyle tanıştıyordu.⁷ Kişisel olarak benim de “*Muhafazakâr Düşünce Geleneğinde Akıl, Toplum ve Siyaset*” başlıklı bir doktora tezi hazırlamamdaki asıl amaç, ülkemizde yeterince bilinmeyen İngiliz-Amerikan muhafazakârlığını tanıtmanın ötesinde, egemen rasyonalist siyasetin ve jakobenizmin felsefi dayanaklarını eleştirmeye yardımcı olacak alternatif bir düşünce geleneğinin tanıtılmasına kendimce katkıda bulunmaktır. LDT’nin kavramsal titizliği ile alternatif düşünce geleneklerinin kök salmasına yaptığı katkı, birbirini bütünleyen ve aslında başlangıçta üzerinde konuşup anlaşmadan büyük

ölçüde kendiliğinden gerçekleşen bir duyarlılığın ürünüydü.⁸

28 Şubat: Ahlâkın ve Demokrasinin Turnusol Testi

LDT’nin bir fikir hareketi olarak hem ciddi bir gelişme veya -Rostow’un farklı bir bağlamda kullandığı bir kavramı ödünç alıp onunla ifade edecek olursak- *kalkış* sağladığı dönem, hem de entellektüel bir hareket olarak rüştünü ispat etmesini sağlayan kritik an, 28 Şubat müdahalesine kesin bir biçimde karşı çıktığı andı. 28 Şubat “post-modern darbe”si, bu her iki bakımdan da LDT’nin tarihinde bir dönüm noktası oldu. Serbest seçimlerle iktidara gelmiş bir koalisyon hükümetinin anayasal yetkilerini aşan güçler tarafından yıkıldığı ve muhafazakâr kitlelerin hedef haline getirilerek temel haklarının çiğnendiği bu süreçte LDT’nin önünde iki yol vardı: ya o güne kadar savunduğu ilkelere sahiplenerek baskıya uğrayan kesimlerin haklarını savunma cesaretini gösterecek, ya da birçok “aydın” veya STK gibi susarak başını başka tarafa çevirecek ve gürültü yapmadan ihlâlcinin “işini bitirmesini” bekleyecekti. Süreç bittiğinde konu ile ilgili görüş belirtmek veya süreci kınamak da pekala mümkündü. Daha çok solun, örneğin ÖDP’nin tercih ettiği bu ikinci yol (“ne Refahyol ne hazırol”) seçilmiş olsaydı, liberal söylemin yükselişine paralel olarak büyük medyanın gösterdiği ilgi devam edecek Radikal ve Yeni Yüzyıl gibi gazetelerde Topluluk üyelerinin yazıları ge-

⁷ Aslında Anglo-Sakson düşünce geleneğinde ifadesini bulan liberalizmin Türkiye’ye girişinin tarihi çok daha eskilere gitmektedir; ancak onun münhasıran somut bir fikir olarak belirginleşmesi ve bir daha kesintiye uğramayacak biçimde entellektüel bir harekete dönüşmesi LDT ile olur.

⁸ Bu noktada hemen belirtmekte yarar vardır ki, LDT sadece “Manş’ın öte yanı”nı temel alan değil, Kıta Avrupası düşünce geleneğini ön plana çıkaran ve liberalizmi Fransa’da gelişen şekliyle ve/veya rasyonalist bir temelde anlayıp savunan bireylerden de oluşmaktadır. Yine Topluluk içinde, liberalizmi kendi kültürel köklerimizden türetme kaygısını taşıyanlar, örneğin Anglo-Sakson düşünce geleneğinden türetilen liberalizmin İslam’la çelişmesi gerekmediğini savunanlar ve liberalizmi onunla çelişmeyecek biçimde anlama çabası içinde olanlar da vardır.

niş yer tutmaya devam edecekti. Ama bunu yapmak sadece LDT'yi değil, yeni yeşeren liberalizmi de ahlâkî bakımdan ölüme mahkum edecekti. Bu süreçte LDT üyeleri herhangi bir durum değerlendirmesi yapmaya gerek dahi duymadan kategorik olarak darbeye karşı çıktılar. LDT üyeleri, bir yandan dokunulmaz devredilmez birey haklarını savunup, özgürlüğün değerini anlatırken, diğer yandan sürecin kurbanlarını görmezden gelmediler; “tabii ki herkes için özgürlük istiyoruz, AMA ...” demediler. “İrticacılar”ın gelip kendileri keseceğinden korkan ve müdahaleyi yürüten güçlerin manipülasyonundan etkilenen bazı kişilerin önce tereddütle karşılayıp sonra hak verdikleri, ama bazılarının da Topluluktan soğuyarak ayaklarını kestikleri bu süreç, LDT'nin ahlâkî ve siyasî anlamda rüştünü ispat ettiği bir turnusol testi işlevi gördü. Dahası, uzun bir aradan sonra yeniden yeşerme fırsatı bulan liberalizme siyasî anlamda ve “devlet katında” değilse de ahlâkî ve sosyal anlamda ciddi bir meşruiyet sağladı. LDT eliyle liberalizmin kazandığı şey, aynı dönemde “iyi darbe-kötü darbe” ayrımı yaparak toplumun önce bir kesiminin, sonra da kriz ve çöküşle birlikte tümünün yaşadığı acılara ses çıkarmayan solun ve devlet için “neylerse güzel eyler” diye düşünen milliyetçi sağın kaybettiği şeydi. 28 Şubat'ta açıkça karşı çıkan küçük bazı gruplar ve bireyler dışında, müdahaleyi görmezden gelmeyi veya açıkça desteklemeyi tercih eden sol ne kadar ağır bir hezimete uğradıysa, LDT ve dolayısıyla onun temsil ettiği liberal fikirler o ölçüde görkemli bir zafer kazandı. Felsefî, ideolojik ve ahlâkî anlamda kazanılan bu zaferin maliyeti, İslamcılara ve dindar kitlere yapılanlara benzer baskıların bu “oyun bozan” gruba da yöneltilmesiydi. Önce Topluluk üyelerinden ısrarla makale ve görüş isteyen büyük medya, gönderilen yazıları dahi yayımlamamaya başladı; ardından basında odaklanmış bazı köşe yazarları eliyle LDT

hedef gösterildi, hesapları ve ilişkileri sorgulandı, üniversite öğretim üyesi olan Topluluk üyelerinden süreci eleştirme cüreti gösteren Prof. Mustafa Erdoğan'a çeşitli bahanelerle (“izinsiz il sınırlarını terk etmek” gibi) cezalar verildi, ona ve LDT'nin kurucu üyesi Kâzım Berzeg'e onlarca yıl hapis cezası istemiyelerle davalar açıldı (ve devam ediyor). Topluluk astronomik para cezalarıyla maddî olarak çöktürülmek istendi, isteniyor.

Bu süreçte elini ateşe sokmadan liberal teoriye katkıda bulunmak isteyen, liberalizmi fincancı katırlarını ürkütmeden yapılabilecek entellektüel sohbetlerden ibaret gören kimileri kendiliğinden bir süreç içinde soğuyarak Topluluk'tan uzaklaştılar.⁹ Ama hedef haline

⁹ Prof. Mustafa Erdoğan, 28 Şubat müdahalesini kınamış ve onun elebaşısı olanların hukuku çiğnediklerini açıkça dile getirmiş ve demokrasiyi “kitabına uydurarak” adım adım tasfiye eden *laik cepheci-darbeci* unsurların icraatlarını keskin bir dille ve güçlü bir hukuk mantığıyla eleştirirken sözünü hiç sakınmamıştı. İlk yıllarda LDT'nin faaliyetlerine ilgi duyan, hatta üye olan yaşlı bir profesör, aslında sakin ve yumuşak üslubuyla tanınan Prof. Erdoğan'ın yazılarını ve üslubunu eleştirerek, “Evladım, bu Mustafa tuhaflaştı, eskiden böyle değildi” demişti. Ona, değişenin Mustafa Hoca değil, içinde bulunduğumuz şartlar olduğunu, Mustafa Hoca'nın her zaman savunduğu ilkeleri savunmaya devam ettiğini ve bu olağan dışı ortamda söylenmesi gerekeni söylediğini ifade etmeye çalışmışım. Hiç kuşkusuz insanların muhtıra, darbe, ara rejim, katliam, soykırım vs. gibi konulardaki tutumlarını belirleyen çok çeşitli faktörler vardı ve bunlardan birisi de *adalet hissiydi*. O profesörün anlamadığı, Prof. Erdoğan'ın “irticacılar”a karşı gerçekleştirilen bu girişime niye bu kadar tepki gösterdiğiydi. Oysa Mustafa Erdoğan geçmişte Türkiye Komünist Partisi'nin kapatılması kararını hangi perspektiften eleştirmişse, 28 Şubat'ta başörtülü kadınların ayrımcılığa tabi tutulmasını da aynı perspektiften eleştiriyordu. Bunu anlamayan sadece o yaşlı profesör de değildi; bir kokteylde Mustafa Hoca'nın içtiği içkinin alkollü olup olmadığını kontrol ederek, onun “gericiler”e verdiği bu “ödün”ün acaba bir takiyyeden mi kaynaklandığını merak eden bir dekan da aynı anlayamama durumundan mustarıptı. Tıpkı din işleri ile devlet işlerini ayrı tutmak gibi, “normal” zamanlarda yapılan darbe eleştirisi ve demokrasi savunusu ile (yani entellektüel işlerle) zor zamanlarda susmasını bilmeyi de birbirine karıştırmamak gerekiyordu ve onlara göre Mustafa Erdoğan'ın anlamadığı da muhtemelen buydu.

getirdiği kesimlere ve onların haklarını savunulara getirdiği bütün bu maliyetlerine karşın 28 Şubat'ın LDT'ye diğer hayatî öneme sahip katkısı ise, dinî hassasiyetleri olan yetenekli pek çok gencin sosyal demokrasi veya sosyalizm değil liberalizm yönünde tercihte bulunmasını sağlamasıydı. Bunda, LDT'nin zor zamanda onların da hakkını savunması, yani çekiciliği kadar, solun ihlalleri görmezden gelmesinin, yani iticiliğinin de payı vardı. Sonuç, yakın gelecekte Türkiye'nin fikir hayatına damgasını vuracak dinamik unsurların liberalleşmesi, onlardan bazılarının da LDT'ye kazandırılmasıydı ve bu sonuç, milyonlarca kişinin acılarına sahne olan trajik bir dönemde ilkeli tutum almanın amaçlanmış getirisiydi.

Son Söz

Aslında LDT'nin Türkiye siyasetinde işgal ettiği yeri anlamaya yönelik bir makalede yazılması gereken daha çok şey var. Ancak on yılın uzun bir zaman gibi görünmesine rağmen hem bir fikrî oluşumu değerlendirmek için yeterince uzun sayılmaması, hem de ondan daha önemlisi içinde bulunduğumuz dönemde söylenemeyen ama belki ileriki yıllarda mutlaka tartışılması gereken hususların olması, bazı değerlendirmelerin kapsam dışı bırakılmasını ve geleceğe ertelenmesini mazur gösterebilir.

Kişisel olarak LDT'de bulunmaktan mutluluk duymamın asıl sebebi, bütün siyasî ve ideolojik tartışmaların ötesinde, bu çatı altında insan olarak bana vicdanımın emrettiği iyi

şeyleri tek başıma yapabileceğimden çok daha etkili biçimde yapabilmemi sağlamasındandır. Özgürlük, liberalizmi tanımadan da benim için önemli bir değerdi; bir kadının başını örttüğü için işten veya okuldan atılmasına karşı çıkmak da, Kürtçe dilekçesi verdiği için öğrencilerin cezalandırılmasının hukuka aykırı olduğunu söylemek de, ölüm oruçları devam ederken sergilenen ürkütücü suskunluğun sona erdirilmesini istemek de, gayrimüslim vakıflarına el konmasını kınamak da liberalizmden bağımsız olarak alabileceğim tutumlardı. Sanıyorum bu duyarlılık LDT içindeki pek çok kişi için de geçerlidir. Belki de bu yüzden LDT üyelerinin birçoğu, liberalizmin felsefi ve siyasî bakımından hasımları olan, liberalizmi şiddetle eleştiren ama bu ve benzeri sorunlar söz konusu olduğunda aynı insanî duyarlılıkları taşıyan pek çok kişi ve grupla diyalog ve işbirliği yapabilmektedir. LDT siyasî hasımlarıyla kıyasıya tartışırken, insan hakları ve demokrasi gibi ortak taleplerde onlarla elbirliği yapabilmeyi birbirine karıştırmamayı başarması bakımından, Türkiye'de siyasetin seviyesinin yükselmesine de katkıda bulunmaktadır. Gönül ister ki Topluluk, benzer bir işlevi muhafaza-kâr kesimlerde ve solda da yerine getirecek, mesela "merkez" denen sol partileri Batılı anlamda sosyal demokrat bir parti çizgisine çekebilecek oluşumlara da örneklik etsin.¹⁰

¹⁰ CHP'yi sosyal demokrat ideolojiye yaklaştırmak veya demokrasinin asgari standartlarını olsun kabule yöneltmek kuşkusuz çok zor ve belki de füzuli bir çabadır, ama en azından teorik olarak mümkündür.